

О. А. Шевчук,
аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9009-6787>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.18.273

МЕТОДОЛОГІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЇ У РАМКАХ ЕКОЛОГІЧНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

O. Shevchuk,
Postgraduate student, Interregional Academy of Personnel Management

METHODOLOGY OF STATE MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF THE TERRITORY WITHIN THE FRAMEWORK OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC SECURITY

У статті розглянуто сучасну Концепцію сталого розвитку як альтернативу традиційним моделям соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням нових економічних реалій та перспектив розвитку держави і природи. Показано взаємозв'язок між сталим розвитком та національною безпекою, доведено, що проблеми безпеки та сталого розвитку є взаємопов'язаними як у теоретичному, так і практичному вимірах. Аргументовано, що безпека, стійкість і розвиток формують єдину систему стратегічних пріоритетів, де ключове місце належить еколого-економічній безпеці.

Визначено, що стійкість економіки та біосфери є взаємозалежними елементами, а еколого-економічна стійкість постає як результат гармонізації економічних, демографічних, соціальних, політичних і національних параметрів територіального розвитку. Доведено, що забезпечення безпеки в усіх її проявах нерозривно пов'язане із соціально-економічним розвитком, а національні пріоритети України значною мірою зумовлюються рівнем сталості її регіонів.

Запропоновано трактування еколого-економічної безпеки як поєднання економічних, політичних та екологічних чинників, що забезпечують стійкий розвиток суспільства, підвищення якості життя населення та збереження довкілля. У роботі використано статичний та динамічний методологічні підходи до розуміння сутності безпеки: перший ґрунтується на встановленні порогових критеріїв допустимих відхилень від екологічно та економічно безпечного стану, другий — враховує зміну потреб суспільства та зростання ролі еколого-економічних орієнтирів у соціально-економічному розвитку.

З'ясовано змістові аспекти еколого-економічної безпеки, виокремлено її об'єкти, суб'єкти, загрози, критерії та порогові значення. Особлива увага приділяється територіальному розвитку, де вразливими залишаються природоресурсна, екологічна та соціальна складові. Підкреслено, що зниження ефективності використання природних ресурсів і виробничого потенціалу посилює міжрегіональні диспропорції, поглиблює асиметрію розвитку центру та периферії, що створює додаткові виклики для національної єдності та економічної інтеграції.

Еколого-економічна безпека охарактеризована як комплексна система, що включає економічну, соціальну та екологічну підсистеми, взаємодія яких забезпечує адаптивність і стійкість у мінливих умовах. Система ЕЕБР визначена як відкрита й інтегрована структура, що функціонує на рівні регіону, країни та міжнародного простору, а її ефективність залежить від рівня розвитку продуктивних сил, стану довкілля, конкурентного середовища та технологічної безпеки виробництва.

У висновках наголошено, що система еколого-економічної безпеки регіону є сукупністю взаємопов'язаних елементів, які, спираючись на методологічні засади наукової теорії безпеки, забезпечують збалансований розвиток територій. Досягнення сталого розвитку можливе лише за умови інтеграції політики, стратегії та практичних механізмів безпеки, що формують підґрунтя для довгострокової стабільності соціально-економічної системи та збереження природного середовища.

The article examines the modern Concept of Sustainable Development as an alternative to traditional models of socio-economic growth, taking into account current economic realities and future perspectives of both society and nature. The interrelation between sustainable development and national security is highlighted, proving that security and sustainability issues are interconnected in both theoretical and practical dimensions. It is argued that security, resilience, and development form a unified system of strategic priorities, where ecological and economic security plays a central role.

It is emphasized that the resilience of the economy and the biosphere are interdependent, while ecological and economic resilience is understood as the harmonization of economic, demographic, social, political, and national parameters of territorial development. The study demonstrates that security in all its dimensions is inseparable from socio-economic progress, and Ukraine's national priorities are largely determined by the sustainability of its regions.

Ecological and economic security is conceptualized as a combination of economic, political, and environmental factors that ensure sustainable development, improve the quality of life, and safeguard the natural environment. Both static and dynamic methodological approaches are applied: the first focuses on establishing threshold values of acceptable deviations from a safe ecological and economic state, while the second reflects the evolving needs of society and the growing role of ecological and economic imperatives in development strategies.

The content of ecological and economic security is clarified by identifying its objects, subjects, threats, criteria, and threshold values. Particular attention is paid to territorial development, where the most vulnerable aspects remain resource, ecological, and social components. It is stressed that declining efficiency in the use of natural resources and production potential intensifies regional disparities, increases asymmetry between the center and periphery, and creates additional challenges for national cohesion and economic integration.

Ecological and economic security is described as a complex system comprising economic, social, and environmental subsystems, whose interaction ensures adaptability and resilience in changing conditions. The system of regional ecological and economic security (REEB) is defined as an open and integrated structure functioning at regional, national, and international levels. Its effectiveness depends on the development of productive forces, environmental conditions, competitive environment, and technological safety of production.

The conclusions emphasize that the system of ecological and economic security of a region is a set of interrelated elements that, based on the methodological principles of the scientific theory of security, ensure balanced territorial development. Achieving sustainable development is possible only through the integration of security policies, strategies, and practical mechanisms, which together form the foundation for the long-term stability of the socio-economic system and the preservation of the natural environment.

Ключові слова: сталий розвиток, національна безпека, еколого-економічна безпека, стійкість, територіальний розвиток, соціально-економічне зростання, охорона довкілля, регіональні диспропорції, економічна стабільність, соціальне благополуччя, ефективність використання ресурсів, екологічна стійкість, економічна інтеграція, екологічні виклики, якість життя, природні ресурси, економічна політика, регіональна безпека, стратегія сталості, адаптивна система.

Key words: sustainable development, national security, ecological and economic security, resilience, territorial development, socio-economic growth, environmental protection, regional disparities, economic stability, social well-being, resource efficiency, ecological resilience, economic integration, environmental challenges, quality of life, natural resources, economic policy, regional security, sustainability strategy, adaptive system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Загострення екологічної ситуації у багатьох регіонах України, зростання антропогенних навантажень на природне середовище, нераціональне природокористування пред'являють перед сучасною наукою та практикою прийняття управлінських рішень у сфері охорони

навколишнього середовища вимоги формування нових концепцій еколого-економічного розвитку. З іншого боку, концепція національної безпеки України важливою умовою забезпечення національних інтересів у галузі економіки передбачає перехід до сталого розвитку, що дозволяє комплексно вирішувати найважливіші соціально-економічні проблеми збереження довкілля та раціонального природокористування з метою задоволення потреб нинішнього та майбутнього поколінь. При

цьому принцип довготривалого сталого розвитку цивілізації є реальною концептуальною основою для формування системи поглядів та підходів взаємини суспільства, людини та природи.

Ідея системного об'єднання імперативів безпеки та сталого розвитку відкриває нові методологічні горизонти дослідження соціально-економічних та еколого-економічних проблем, вирішення яких надалі сприятиме формуванню сучасної стратегії екологічно та економічно збалансованого розвитку суспільства та природи. В рамках еколого-економічної безпеки (ЕЕБ) можлива побудова теорії екологічно стійкого державного управління розвитком на загальнонаціональному, регіональному та на місцевому рівнях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання забезпечення безпеки у різних аспектах її вивчення розглянуто у науковому плані. Найбільш детально відображено сутність, механізми та методи забезпечення економічної безпеки на різних рівнях у роботах В.М. Гесця, З.С. Варналія, І.О. Бланка, О.М. Алімова, О.Г. Білоруса, І.М. Лукінова, а також зарубіжних дослідників Дж. Кейнса, М. Портера, Й. Шумпетера та ін.

Питання стійкості розвитку систем різного рівня широко висвітлювалися у роботах вітчизняних та зарубіжних учених. Особливо слід виділити роботи, присвячені проблемам стійкості держави, наступних вчених: О.І. Амоші, Л.Г. Мельника, М.З. Згуровського, С.М. Ілляшенка, а також Р. Солоу, Д. Медоуза, Г. Дейлі, Е. Тоффлера.

Дослідженням стійкості розвитку регіональних соціо-еколого-економічних систем займалися Т.С. Клебанова, О.Ф. Балацький, Л.О. Абалкін, Ю.В. Ковбасюк, Л.В. Шостак, а також зарубіжні вчені Г. Хакен, Д. Форрестер та ін.

Роботи перерахованих, а також ряду інших авторів послужили теоретико-методологічною базою дослідження та дозволили виявити низку проблем, пов'язаних із розкриттям питань теорії та практики забезпечення еколого-економічної безпеки. Проте, незважаючи на значний обсяг досліджень із аналізованої проблематики, її наукова розробленість далеко не вичерпна. Методологія та методика діагностики загроз, оцінки забезпечення еколого-економічної безпеки в умовах сучасної реформи у науковій літературі вивчено недостатньо. Заходи системного впливу на економічну та екологічну складові безпеки, як правило, слабо пов'язані з результатами аналізу ступеня загроз, що у поєднанні з недостовірною діагностикою знижує результативність функціонування системи забезпечення безпеки як регіонів, так і держави загалом. У умовах найважливіше значення має застосування методів системного аналізу вивчення проблем безпеки у регіоні. Дискусійність та недостатній ступінь розробленості цілого ряду питань, висока теоретична та практична значимість еколого-економічних імперативів сталого розвитку та безпеки зумови вибір теми дослідження, його мету та основні завдання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Визначити методологію державного управління сталим розвитком території у рамках екологічно-економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У роботі сучасна Концепція сталого розвитку розглядається з позиції її альтернативності сучасним концепціям соціально-економічного розвитку суспільства, але з урахуванням теоретико-методологічного осмислення підходів її реалізації в умовах сучасних економічних реалій та перспектив розвитку суспільства та природи. Показано, що з Концепцією сталого розвитку тісно пов'язана ідея національної безпеки, а проблеми безпеки та сталого розвитку переплітаються між собою як у теоретичному, так і в практичному аспектах, що зумовлює їх вирішення у руслі інтеграції економічної та екологічної безпеки в єдину взаємопов'язану та гармонійно взаємодіючу систему. При цьому обґрунтовується, що безпека, стійкість та розвиток — взаємодоповнюючі елементи стратегії сталого розвитку.

Стійкість економіки та стійкість біосфери видаються як взаємопов'язані елементи, а в контексті дослідження, еколого-економічна стійкість сприймається як стійкість сукупності економічних, демографічних, соціальних, національних, політичних параметрів території. Проблема забезпечення безпеки у всіх її аспектах розглянута у руслі соціально-економічного розвитку та показано, що найважливіші національні пріоритети України тісно пов'язані зі сталим розвитком її територіальних утворень [1, 2, 3].

При цьому ключова роль у забезпеченні всіх видів національної безпеки України відводиться сталому розвитку вітчизняної економіки як основної складової життєдіяльності. В роботі аргументовано, що при формуванні єдиної наукової концепції безпеки одним з базисних елементів системи національної безпеки має бути визначена еколого-економічна безпека, яка розуміється як сукупність різних компонентів економічної та екологічної безпеки, спрямована на досягнення цілей сталого розвитку суспільства та природи.

Запропоновано підхід, що спирається на паритет економічної та екологічної безпеки, згідно з яким сформульована категорія еколого-економічної безпеки як поєднання економічних, політичних та екологічних умов та факторів, що забезпечують стійкий та ефективний соціально-економічний розвиток суспільства, спрямований на покращення якості життя людей та збереження навколишнього середовища.

До розуміння проблеми забезпечення еколого-економічної безпеки пропонується використати статичний та динамічний методологічні підходи. Перший заснований на закріпленні деякого економічного та екологічного стану, який вважається безпечним і потребує створення норм та допустимих відхилень від кожної з них, тобто. порогових значень критеріїв безпеки Другий підхід пов'язаний процесом зміни потреб суспільства. У рамках його обґрунтування розглянуто співвідношення всіх потреб людини у їх системі та виявлено зростаючу роль потреби в еколого-економічній безпеці. Слід акцентувати увагу на реалізації через систему еколого-орієнтованих економічних інтересів потреби в ЕЕБ, які і виступають кінцевим призначенням процесу її забезпечення.

Виявлено змістовний аспект еколого-економічної безпеки та розроблено наукові засади її забезпечення. Вихідним моментом у структуруванні її змісту є виділення сукупності її елементів: об'єкта, суб'єкта, загроз безпеки, критеріїв та показників безпеки, порогових значень.

Як об'єкти ЕЕБ виступають такі компоненти: життєво важливі інтереси суб'єктів безпеки: права, матеріальні та духовні потреби особистості, елементи економічної системи; природні ресурси, та природне середовище як матеріальна основа державного та суспільного розвитку. З урахуванням екологічного імперативу, як об'єкти еколого-економічної безпеки, слід розглядати економічні відносини наступних рівнів: сім'ї та особистості, мікроекономічний, регіональний та макроекономічний.

Визначивши рівні відносин ЕЕБ, є підстави стверджувати, що найбільш уразливим рівнем її забезпечення є регіональний — екологічна, природоресурсна, а багатьох регіонах і соціальна складова територіального розвитку.

Виділення територіального розвитку як особливий об'єкт дозволило обґрунтувати та уточнити економічний зміст категорії "еколого-економічна безпека", під якою слід розуміти здатність економіки забезпечувати стійкий темп економічного та соціального розвитку країни за умов дотримання балансів між економічними інтересами та ресурсно-екологічною витривалістю територій у різних регіонах, техноємністю території та рівнями допустимого ризику для населення.

Відповідно до існуючих правових актів, основними суб'єктами забезпечення безпеки України є різні органи, які в межах своєї компетенції здійснюють реалізацію державних програм захисту життєво важливих інтересів об'єктів безпеки. Крім того, до суб'єктів безпеки належать громадяни, громадські чи інші організації та об'єднання, індивід, суспільство, біосфера. У забезпеченні ЕЕБ суспільства головна роль має приділятися державі.

Для досягнення повноти розробки понятійного апарату у вивченні проблеми ЕЕБ проведено аналіз її загроз та факторів, що їх викликають. Оскільки багато загроз екологічного характеру неминуче призводять до зниження рівня економічного потенціалу країни та регіонів, а також існують загрози економічній безпеці, які часто мають вагу безпосередньо екологічних загроз, коректно та доцільно деякі загрози розглядати і як еколого-економічні. Зокрема, стосовно еколого-економічної безпеки Київської області як такі загрози слід розглядати масове закриття та ліквідацію збиткових безперспективних підприємств. Найбільш значуща загроза еколого-економічної безпеки виникає внаслідок зниження ефективності використання національних природних ресурсів та виробничо-економічних потенціалів та реалізується у поглибленні міжрегіональної диференціації рівня соціально-економічного розвитку, зростанні асиметрії розвитку центру та периферії та посиленні тенденцій дезінтеграції національно-економічного простору. При цьому встановлено, що форми прояву загроз еколого-економічній безпеці на різних рівнях ієрархії організаційно-економічних структур мають відмінності, незважаючи на спільність дії факторів, що дестабілізують.

Еколого-економічна безпека досліджена як складна система, що включає низку найважливіших елементів та спільно функціонуючих підсистем (економічної, екологічної та соціальної), що істотно відрізняються один від одного за змістом, інформаційним забезпеченням та механізмами реалізації. У свою чергу складові підсистем можна уявити так: економічна включає фінансову, виробничу, інвестиційну компоненту; соціальна —

рівень та якість життя, рівень споживання, здоров'я населення, очікувану тривалість життя, рівень освіти, рівень соціальної напруженості; екологічна — природно-кліматичні чинники, рівень антропогенного навантаження, стан навколишнього середовища.

Згідно з класифікацією за структурно-функціональним типом, система еколого-економічної безпеки віднесена до типу м'яких (гнучких), які в залежності від умов навколишнього середовища можуть приймати декілька станів за одних і тих же початкових умов, а також відкритих систем, що істотно взаємодіють з усіма видами безпеки, що входять до системи національної безпеки. Нами зазначено, що система ЕЕБР: унікальна для кожного регіону, оскільки залежить від рівня розвитку продуктивних сил, стану навколишнього середовища, виробничих зв'язків регіону, конкурентного середовища, екологічної безпеки виробництва тощо; інтегрована — це складовий елемент безпеки вищого рівня: федерального округу, країни, міжнародної безпеки; комплексна — складається з безпеки муніципальних утворень, підприємств і покликана забезпечити безпеку економічну, науково-технічну, екологічну, техногенну.

ВИСНОВКИ

Авторський підхід до дослідження системи ЕЕБР дозволив виявити наступний її зміст: "система еколого-економічної безпеки регіону є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що спираються на наукову теорію безпеки, що забезпечують безпеку територіального розвитку при досягненні мети сталого розвитку".

Забезпечення сталого розвитку території у межах створюваної системи безпеки з метою організації її успішного функціонування спирається на методологічні засади наукової теорії безпеки. Складовими елементами такої системи є об'єкт та суб'єкт безпеки, політика та стратегія безпеки, а також механізм та практичні дії щодо її забезпечення.

Література:

1. Ягодзінський С. Н. В. І. Вернадський про наукову думку як планетарне явище. Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. 2007. № 1. С. 157 — 162.
2. Шабатин Н. Ю. Соціально-економічні проблеми становлення сталого розвитку в Україні. Економічний простір. 2015. № 102. С. 260 — 271.
3. Петровська А. С. Екологізація економіки України в контексті моделі сталого розвитку. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 4 (20). С. 95 — 104.

References:

1. Yagodzins'kyi, S.N. (2007), "V.I. Vernadsky on scientific thought as a planetary phenomenon", Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Filosofiya. Kul'turologiya, vol. 1, pp. 157 — 162.
2. Shabatyn, N.Yu. (2015), "Socio-economic problems of sustainable development formation in Ukraine", Ekonomichnyy prostir, vol. 102, pp. 260 — 271.
3. Petrovs'ka, A.S. (2021), "Greening of Ukraine's economy in the context of the sustainable development model", Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya, vol. 4 (20), pp. 95 — 104.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2025 р.